

Patentträtt

Vem har nyttjanderätten till forskningsprojekt?

Denna sammanställning har gjorts på uppdrag av FORSS och utreder frågan kring rättigheterna till forskningsprojekt som genererar resultat av ekonomiskt värde. Frågorna rör bla vem som har rätt till patenten, hur samarbete mellan flera landsting samt mellan universitet och landsting kan regleras, hur en eventuell kommersialisering löses, samt om det finns behov av ytterligare regleringar av frågan.

Lag om rätten till arbetstagares uppfinning

Frågor gällande rätt till uppfinningar som tillkommit i någons anställning regleras i lag (1949:345) om rätten till arbetstagares uppfinning (LAU). Huvudregeln enligt denna lag är att arbetsgivaren har en mycket långt gående rätt att nyttja och förfoga över arbetstagares uppfinningar.

Lagen gäller uppfinningar som är patenterbara i Sverige och är tillämplig på arbetstagare både i allmän och i enskild tjänst. Lagen gäller oavsett vad den anställde har för typ av arbetsuppgifter i sin anställning.

Uppfinningens anknytning till anställningen

En uppdelning görs av vilken anknytning uppfinningen har till tjänsten. Anknytningen mellan uppfinningen och anställningen beskrivs i LAU på följande sätt:

Forskningsuppfinningar

”Utgör forsknings- eller uppfinnarverksamhet arbetstagares huvudsakliga arbetsuppgift och har en uppfinning tillkommit väsentligen såsom resultat av denna verksamhet, eller innefattar en uppfinning eljest lösningen av en i tjänsten förelagd, närmare angiven uppgift...”

Övriga tjänsteuppfinningar

”Är fråga om uppfinning vars utnyttjande faller inom arbetsgivarens verksamhetsområde men som tillkommit i annat samband med anställningen än i första stycket sägs...”

Andra uppfinningar

”Beträffande uppfinning vars utnyttjande faller inom arbetsgivarens verksamhetsområde men som tillkommit utan samband med anställningen...”

Som framgår av lagtexten behöver sambandet mellan uppfinningen och anställningen inte vara speciellt starkt för att ge arbetsgivaren rätt till uppfinningen. Det räcker med att uppslaget till uppfinningen kommit från arbetet eller idén inte kunnat realiseras utan arbetsgivarens resurser.

Vilken rätt till uppfinningen har arbetsgivaren?

Vilken rätt arbetsgivaren har till uppfinningen är avhängigt vilken av ovan beskrivna tre kategorier den är hänförlig till. Ju närmare anknytning uppfinningen har till anställningen desto större rätt har arbetsgivaren till uppfinningen. För forskningsuppfinningar gäller att arbetsgivaren har en uttrycklig rätt att helt eller delvis förvärva uppfinningen. För andra tjänsteanknutna uppfinningar har arbetsgivaren endast rätt till en så kallad enkel licens, dvs. rätt att använda uppfinningen i sin verksamhet. Det utesluter inte att andra aktörer också kan ha en licens att nyttja uppfinningen, arbetsgivaren har dock företräde framför andra aktörer att förvärva en större rätt till uppfinningen. För övriga uppfinningar har arbetsgivaren företrädes rätt framför andra aktörer att komma överens med den anställde om att helt eller delvis förvärva uppfinningen.

Arbetstagarens rätt till ersättning

Enligt LAU har arbetstagaren rätt till skälig ersättning i de fall en uppfinning helt eller delvis övertas av arbetsgivaren. Vid ersättningens bestämmande ska hänsyn tas till uppfinningens värde och till den rätt till uppfinningen som arbetsgivaren har övertagit. Hänsyn ska även tas till vilken betydelse anställningen har haft för tillkomsten av uppfinningen. För forskningsuppfinningar innebär det att utöver direkta utlägg har arbetstagaren endast rätt till ersättning om värdet av den rätt till uppfinningen som övertagits överstiger vad som med hänsyn till den anställdes lön och övriga anställningsvillkor rimligen kunnat förutsättas.

Läraryndantaget

I LAU finns ett undantag som undantar lärare vid universitet och högskolor från lagens tillämpningsområde. Det finns även vissa undantag inom det militära som dock inte närmare kommer att beröras.

Läraryndantaget innebär att lärare vid universitet och högskolor har full äganderätt till uppfinningar som tillkommit i anställningen. Om en lärare har ytterligare anställningar gäller dock lagen fullt ut för dessa och lärarens är att anse som arbetstagare i lagens mening gentemot övriga arbetsgivare. Undantaget är således kopplat till arbete som utförs i egenskap av lärare och inte kopplat till individen som sådan. Detta får betydelse för landstingens tillämpning av lagen vilket framgår längre fram.

Dispositiv lag

LAU är i stora delar dispositiv. Det innebär att lagen kan frångås genom avtal eller kollektivavtal. T ex. kan parterna komma överens om att arbetsgivaren ska ha en viss rätt till alla uppfinningar, eller kan arbetsgivaren helt avstå från sin rätt till arbetstagarens uppfinningar.

Det finns inom andra branscher kollektivavtal på området som närmare reglerar arbetstagarens respektive arbetsgivarens rättigheter i olika situationer. För LiÖ finns inget sådant kollektivavtal utan där gäller lagen eller de riktlinjer som tas fram internt och som kopplas till anställningen.

Det finns i LAU två regler som är tvingande och alltså gäller även om parterna tidigare kommit överens om annat. Den ena gäller arbetstagarens rätt till skälig ersättning för uppfinning som övertagits av arbetsgivaren, denna rätt kan inte avtalas bort. Den andra gäller

överenskommelser som görs mer än ett år efter anställningens upphörande och som inskränker arbetstagarens rätt att förfoga över uppfinningen, en sådan överenskommelse är alltid ogiltig.

Vem har rätt till patenten?

Som framgår ovan har LiÖ som arbetsgivare en långt gående rätt till patent som är hänförliga till en anställds uppfinning. Något som komplicerar tillvaron för landstingen är emellertid de dubbla anställningar som många forskare har, dvs. de är anställda både av landstinget och av universitetet. Detta får till följd att de uppfinningar som görs och som renderar ekonomiska värden oftast inte kommer landstingen till del då forskaren i princip undantagslöst hävdar lärarundantaget och sin exklusiva rätt till uppfinningen.

En jämförelse med andra landsting visar att lärarundantaget färgar landstingens rätt till uppfinningar i så stor utsträckning så flertalet landsting i princip aldrig får del av det ekonomiska resultatet av anställdas uppfinningar.

I det fall forskaren är anställd av universitet eller annan men LiÖ finansierar forskning är LAU inte tillämplig vad gäller LiÖ:s rätt till uppfinningen. I dessa lägen är det upp till LiÖ liksom övriga finansiärer att genom avtal reglera fördelningen att rättigheter knutna till forskningen. Universitetet har stor vana vid denna typ av avtalsskrivande som sker för varje forskningsprojekt. Eftersom universitetet i princip aldrig övertar rättigheter vid forskning är deras roll som arbetsgivare istället att hjälpa forskarna till rimliga villkor vad gäller rättigheter och ersättning.

För att komma till rätt med de generösa tolkningar av lärarundantaget som hävdas av forskare krävs att landstingen har bättre insyn i forskningen och den verksamhet som bedrivs i egenskap av landstingsanställd. När en forskare hävdar lärarundantaget måste LiÖ för att hävda sin rätt kunna visa på kopplingen mellan uppfinningen och anställningen i LiÖ. Någon form av avtal eller generell reglering av hur resultatet ska anses fördela sig mellan de två anställningarna kan underlätta bedömningen i det enskilda fallet. Vad gäller sekretess för uppgifter kring uppfinningar gäller sekretesslagen, detta kommer inte närmare beröras här.

Förutom patent kan det även vara aktuellt med mönsterskydd och varumärkesskydd, dessa skydd fås genom registrering hos patent- och registreringsverket, varumärkesskydd kan även uppnås genom inarbetning, dvs. att det är känt för en betydande del av omsättningskretsen.

Kommersialisering av uppfinningar

Vad gäller kommersialisering av uppfinningar finns en uppsjö av olika aktörer som hjälper uppfinnare med kapital, bedömning av uppfinningen, ansökan om skydd och bevakning av rättigheter. När kommersialisering blir aktuellt bör kontakt tas med en patentbyrå eller liknande aktör för att garantera att hanteringen blir korrekt och så snabb som möjligt.

En viktig för den enskilde uppfinnaren när det gäller att ta uppfinningar steget vidare är ALMI Företagspartner/ALMI Innovation Östergötland. Det finns även ett stort antal olika patentbyråer som hjälper till med att kommersialisera och skydda uppfinningar. Några exempel är Ström & Gulliksson, Awapatent, Groth & Co m fl. LiÖ har tidigare använt sig av Ström & Gulliksson i ett patentärende, patentet överläts senare på uppfinnaren.

När det gäller kapital inför kommersialiseringen finns ett antal riskkapitalbolag, men det går även det att söka stödpengar från t.ex. Innovations Sverige, samt Industrifonden som investerar i små och medelstora företag i de flesta branscher.

Mer information om olika aktörers roll i olika skeden av uppfinningen kan fås från Svenska uppfinnarföreningen, SUF. SUF har till uppgift att främja uppfinnarens och uppfinnandets villkor i samhället. SUF har lokala föreningar runt om i landet, dock inte Östergötland.

Förslag på borttagande av lärarundantaget

Regeringen har tagit initiativ till en utredning kring behov och konsekvenser av att avskaffa lärarundantaget från LAU. Ett avskaffande av undantaget skulle innebära att reglerna för lärare på universitet och högskolor följer vad som gäller för andra arbetstagare. Utredaren ska även pröva skyldigheten för universitet och högskolor att stödja kommersialisering av forskningsresultat. Utredaren ska redovisa sitt uppdrag senast i slutet av mars 2005.

Ett avskaffande av lärarundantaget ger nya möjligheter för landstingen och underlättar tillämpningen av LAU. Om lärare inte längre undantas från regeln att arbetsgivaren har rätt till uppfinningar med anknytning till anställningen bör resultatet bli att landstingen lättare kan kräva rätt till uppfinningen. Alternativet skulle annars vara att universiteten i sin egenskap av arbetsgivare får möjlighet ta över alla rättigheter vilket landstingen troligtvis inte kommer att acceptera.

Det kommer att bli nödvändigt med en uppgörelse mellan universitet och landsting om vilka rättigheter som ska tillkomma respektive part vid en uppfinning. Rimligen krävs det även en bättre kontroll på forskares arbete för att möjliggöra en rimlig fördelning av rättigheterna i förhållande till hur stor del av arbetet som utförs i respektive arbetsgivares verksamhet.

Reglering inom LiÖ

I väntat på resultatet av utredningen av lärarundantaget bör inga stora förändringar göras av hanteringen av uppfinningar inom LiÖ. Inte heller är det meningsfullt att ta fram riktlinjer för beslut i LS eller annat forum före en eventuell ändring av lagen.

Lag om rätten till arbetstagares uppfinningar reglerar på ett bra sätt vilken rätt arbetsgivaren har och det finns ingen tydlig anledning att frånga lagen. Eventuellt kan riktlinjer tas fram som på ett lättförståeligt sätt beskriver lagen och ger tydliga exempel på hur olika typsituationer ska bedömas. Detta bör ske i samarbete med universitetet som företräder forskaren och dennes rätt.

Kontakt med andra landsting visar att de flesta stora landsting med universitetsanknytning följer lagen som den är. I Västra Götalandsregionen finns ett beslut taget i regionstyrelsen där regionen avsägar sig alla rättigheter till uppfinningar förutom enkel licens, dvs. rätt att nyttja uppfinningen i verksamheten. Detta beslut togs emellertid i en speciell situation och det finns nu förslag på ändring av beslutet så att varje forskningsprojekt ska bedömas för sig angående vilka krav på rättigheter regionen har.

Trots svårigheterna med att dra gränser för när en uppfinning tillkommit i anställningen inom LiÖ och trots att många kommersialiseringar inte renderar så stora inkomster, utan snarare utgifter bör LiÖ inte göra en generell avsägelse från sina rättigheter enligt LAU. Det går inte

att förutse vilka uppfinningar som kan tillkomma i framtiden och vilka ekonomiska resultat som de kan generera. LiÖ bör därför utse någon, exempelvis LD, eller några i sammanslutning som för LiÖ:s räkning fattar beslut i varje enskilt fall.

Vid ett avskaffande av lärarundantaget hamnar både universitet och landsting i en helt ny situation när det gäller rätten till uppfinningar. Det är därför rimligt att förslag till riktlinjer och fördelningsprinciper tas fram på nationell nivå där landstingsförbundet kan vara en tänkbar aktör. I avvaktan på resultatet av utredningen bör LiÖ fortsatt följa LAU på samma sätt som tidigare.